

Гордана М. Дракић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
G.Drakis@pf.uns.ac.rs

Урош Н. Станковић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs

СТРАНИ ПУТОПИСЦИ О СРПСКИМ КОДИФИКАЦИЈАМА*

Сажетак: У раду се говори о подацима о српским законима из путописа путника који су обишли Кнежевину Србију. Путописци говоре о најранијим покушајима кодификације права и садржају касније донетих закона. Аутори ће представити казивања путописаца и дружити одговор на питање колико она одговарају истини.

Кључне речи: путописи, прва кодификаtorsка комисија, друга кодификаtorsка комисија, Српски грађански законик, Казниелни законик за Књажевино Србију, Трговачки законик, Законик о поседу судском у парницама грађанским, Законик о поседу судском у кривичним делима.

1. РЕЧ, ДВЕ О ПУТНИЦИМА КРОЗ КНЕЖЕВИНУ СРБИЈУ

Брдовити Балкан одувек је привлачио радознале путнике са различитих страна света. Страни путописци су се из наших предела враћали са различитим записима и утисцима о природи, обичајима, политичким приликама, административно-територијалном уређењу, судству, финансијама... Колико су страним путописцима били занимљиви наши предели, толико су и они били занимљиви нашој историографији; у библиографијама домаће историографије може се пронаћи много радова посвећених путописима и путописцима. У неким од тих дела обједињено су обрађени су путописи аутора из исте

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту „Правна традиција и нови правни изазови“, који се финансира средствима Правног факултета у Новом Саду.

земље или истог говорног језика¹, док се у другима анализира један конкретан путопис². Премда су и број и квалитет наслова посвећених страним путописима и више него задовољавајући, и даље има њихових записа који су до сада измакли пажњи историографије. У те записе могу се убројити и они о законцима Кнежевине Србије. Стога ће аутори у тексту који следи упознати читалачку публику са подацима и утисцима путописаца о српским кодификацијама.

2. ПРВИ КОДИФИКАТОРСКИ ПОКУШАЈИ У ОЧИМА ПУТОПИСАЦА

Путописци су забележили готово целокупну кодификаторску делатност из времена прве владавине кнеза Милоша. Знаменити српски књижевни радник и професор новосадске гимназије Георгије Магарашевић прибележио је у свом путопису, насталом након пута у Србију 1827, да га је кнежев секретар Димитрије Давидовић обавестио да у Србији нема писаних закона, али да се на њима већ дуго ради. Иако то, строго узев, не би одговарало значењу прилога „дуго”, не треба искључити могућност да је Давидовић под радом на законима подразумевао и кодификаторски рад. Овде треба подсетити да је кнез Милош још 1826. наложио да се купе „књиге свих европских закона”³, а да се у једном аустријском извештају насталом непуна четири месеца пре Магарашевићевог записа помиње да Димитрије Давидовић са учитељем Аврамом Гашпаровићем саставља српски законик, користећи се „немачким” (аустријским), француским и пруским кодексом и, највише, Келеменовим *Инстѿиѿуѿијама*.⁴

¹ Вид. нпр. Zoran Konstantinović, *Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro*, München 1860; Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac 1989; *Британски ѿуѿојисци у нашим крајевима у XIX веку* (приредио Бранко Момчиловић), Нови Сад 1993.

² Вид. нпр. Живота Ђорђевић, „Енглескиње А. П. Ирби и Г. М. Мекензи у Србији 1862, 1863. и 1864. године”, *Историски часопис* 29–30/1982–1983, 391–400; Бранко Момчиловић, „Писма са Дунава Џона Пелгрејва Симпсона”, *Зборник Мајице срѣске за славистѿику* 41/1991, 121–131; *Феликс Каниц о књажевачком крају* (уреднице Владана Стојадиновић, Слађана Јеремић и Љиљана Павловић), Књажевац 2016.

³ „Отац српског позоришта” Јоаким Вујић у свом путопису у Србији не говори изричито о првим покушајима кодификације права, али му није промакло да су се у кнежевој канцеларији у Крагујевцу између осталог налазили пруски Општи земаљски законик (*Allgemeines Landrecht*), Француски грађански законик, један приручник баварског грађанског права и *Инстѿиѿуѿије мађарској ѿривајној ѿрава* (*Institutiones iuris hungarici privati*), тротомно дело мађарског правника и теолога Имреа Келемена. Вид. Јоаким Вујић, *Пуѿеѿесѿивѿе ѿо Срѣбиѿ*, Будим 1828, 134.

⁴ Архив Српске академије наука и уметности, грађа Историјског института – заоставштина Алексе Ивића, И VI, 116/1, генерал Фојт барону Сигенталу, Земун, 7. V 1827; Ото Дубислав пл. Пирх, *Пуѿовање ѿо Срѣбиѿ у ѿодини 1829*; Ђорђе Магарашевић, *Пуѿовање ѿо*

Путописци нису сагласни у погледу тога како је одабрана страна кодификација која ће служити за узор будућег српског законика. Чувени пруски официр Дубислав Ото Пирх, који је у Србији боравио 1829, тврди да је на почетку кодификаторског рада разматрано више страних законика, међу којима је избор пао на француски. Та тврдња противречи казивањима двојице љутих противника – Вука Караџића и Јована Хацића – да се мисао о дословном превођењу Код сивила на српски родила у глави Димитрија Давидовића, односно да је прва кодификаторска комисија одабрала француски кодекс јер је чула да је он најлибералнији. Међутим, треба скренути пажњу на у историографији помало запостављено писмо кнеза Милоша аустријском министру спољних послова Метерниху од 10. октобра 1837, у којем се наводи да су кодификаторске комисије поред Француског грађанског законика преводиле аустријски, пруски и друге кодексе. Тешко је, у оскудици извора, рећи да ли је на самом почетку кодификаторског рада било превођења других страних законика осим француског или је пак кнез желео да умири северног суседа преплашеног од рецепције француске кодификације лажним податком да је она била само један од потенцијалних узора за будући српски законик.⁵

Жан Мари Шопен – Француз у руској служби, велики истраживач Кавказа – не спомиње, додуше, експлицитно да је кнез Милош одабрао Наполеонов законик као мустру, али зато на изненађење упућенијих читалаца каже да се српски владар дивио француској кодификацији, ни не помишљајући да он није примењив у његовој земљи. Шопенови записи тешко да би се могли прихватити, с обзиром на то да се из нешто касније фазе кодификаторског рада може видети да је кнез био слабо упућен у садржину страних законика, али и да је тежио томе да српски кодекси буду што једноставнији, што би се тешко постигло некритичком рецепцијом ФГЗ.⁶

Путописци откивају својим читаоцима и податке о раду кодификаторских комисија. Према Пирху, на послу израде законика био је највише ангажован Велики суд, како се почесто у изворима називао Суд општенародни српски, највиша судска инстанца у Србији после кнеза, а на законима су, вели путописац, радила стручна лица, међу којима се истиче Вук Караџић. У широј јавности можда и најпознатији путник по Србији – Феликс Каниц – износи сличну тврдњу: да је кнез саставио комисију састављену од „сенатора, државних чиновника и учених правника ван државне службе” којом је сам

Србији у 1827. години, Београд 1983, 286; Miloš Jagodić, „Library of the Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Serbia in 1846”, *Istraživanja* 26/2015, 127.

⁵ Јован Хацић, „Спомени из могга дневника”, *Огледало србско* 2/1864, 37; Ото Дубислав пл. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829* (превео Драгиша Т. Мијушковић), Београд 1899, 175; Миrash Кићовић, *Јован Хацић (Милош Свешћ)*, Нови Сад 1930, 69; Вук Стеф. Караџић, *Прејиска IV (1829–1832)*, Београд 1988, 183.

⁶ Jean-Marie Chopin, Abdolonyme Ubicini, *Provinces roumaines et danubiennes I*, Paris 1856, 397; Томица Никчевић, *Посџанак и ѱокуцај ѱрепаде Грађанској законика Кнежевине Србије*, Београд 1971, 14–15.

председавао. Насупрот Каницу, Шопен тврди да је кодификаторски подухват водио Вук Караџић, док су у комисији, поред њега, били Ђорђе Протић, Лазар Теодоровић и прота Матеја Ненадовић.⁷

Података о законописачкој делатности Великог суда, барем за сада, нема, а „стручност” чланова прве кодификаторске комисије – Лазара Зубана, Павла Радомировића, Васе Поповића, проте Матеје Ненадовића, Ђорђа Протића, Лазара Теодоровића, Анте Протића, Стефана Радичевића, Цветка Рајовића, Симе Михаиловића Слеме – треба узети условно. Међу њима је, по мерилима ондашње Србије, било образованијих људи, али не и образованих правника. Вук Караџић је руководио кодификаторским радовима, али један извештај о раду скупштине одржане у Крагујевцу у јануару 1830, у чију аутентичност с обзиром на прилике у Кнежевини не треба сумњати, говори да су се ти радови одвијали под будним оком кнеза Милоша.⁸

Подаци о раду прве кодификаторске комисије могу се пронаћи код Жана Марија Шопена и британског дипломате и оријенталисте Ендрјуа Арчибалда Пејтона.

Прва законодавна комисија радила је, према Шопену, тако што је преводила члан по члан Француског законика, а потом одбацивала одредбе за које је сматрала да се у Србији не би могле применити. Новим истраживањима утврђено је да нацрт српског грађанског законика потекао од прве кодификаторске комисије није садржао првих 278 чланова француског кодекса, који се односе на важење закона, уживање грађанских права и неке институте брачног права (нпр. услове за закључење брака и развод). Међутим, не може се установити да ли је Француски грађански законик, према идеји која је по речима Вука Караџића дошла од Димитрија Давидовића, најпре преведен у целости, па тек онда уподобљаван српским приликама, или је то уподобљавање чињено упоредо с превођењем.⁹

Француски путописац такође каже да се комисија у раду служила коментаром Код сивила набављеним у Бечу и пољским преводом француске кодификације. Коментар о којем Шопен пише највероватније је *Коментар Наполеоновог законика (Commentar über den Code Napoleon)*, дело немачког правника Ернста Шпангенберга, које је Вук Караџић 1830. желео да набави у Бечу преко Јернеја Копитара, а које је ван сваке сумње коришћено приликом израде нацрта грађанског законика који се везује за другу кодификаторску комисију. Вук је од Копитара поручио и два пољска превода ФГЗ¹⁰, али за

⁷ J. M. Chopin, A. Ubicini, 397; Felix Kanitz, *Serbien. Historische-etnographische Reise-studien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig 1868, 634; Д. О. пл. Пирх, 175.

⁸ *Oesterreichischer Beobachter* No 101–102, 12. IV 1830, 431; Алекса С. Јовановић, „Рад на ‘торжественим законима’”, *Архив за љравне и друшћивене науке* 4/1909, 258–260.

⁹ J. M. Chopin, A. Ubicini, 397; Архив Србије, Поклони и откупи, 76/71, друга кодификаторска комисија кнезу Милошу, Београд, 27. III 1834; В. С. Караџић, 183.

¹⁰ Један је издат 1808. дело Франтишека Касверија Санијавског, католичког свештеника и чиновника Министарства правде Варшавског Војводства, док је други објављен 1810.

сада није познато да ли су они и стигли у Србију и јесу ли се чланови прве кодификаторске комисије њима користили у свом раду. У комисији је, наводно, учествовао и неки пољски правник, чије учешће није било од нарочите користи, јер су често правно неуки чланови комисије боље разумели текст ФГЗ од њега. Једини познати Пољак из приче о првим кодификаторским покушајима јесте онај од којег су законописци затражили разјашњење речи „servitut”, а он их прекорио због незнања и оставио без одговора. Велики познавалац српско-пољских односа Љ. Дурковић Јакшић сматра да се ради о адвокату Стефану Митурињском, револуционару и фантасту, за чије је евентуалне препоруке у вези с радом на законима Вук писао Копитару да их нико не би уважио због „ћанутости” овога Пољака.¹¹

Пејтон обogaђује познату анегдотску причу о хипотеци коју су чланови прве кодификаторске комисије у српском преводу претворили у апотеку. Преводиоца ФГЗ су, наводно, упитали како се у кодификацији нашла апотека, што је он приписао у заслугу високим достигнућима француских медицине и хирургије.¹²

Путописци нису сагласни у погледу тога каква је била садржина пројекта грађанског законика прве кодификаторске комисије. У *Путовању у Буџарску током 1841. године (Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841)* француског економисте Жерома Адолфа Бланкија наводи се да је ФГЗ у Србији преведен „од речи до речи”, што је путописац сматрао за „испуњавање пародије”. Француски племић и путописац Адолф Де Караман, који је пропутовао кроз Србију 1829, тврди да је кнез Милош за Србију желео да озакони Француски грађански законик „сагласан са потребама и ступњем развитка његовог народа”.¹³ Највише се од истине удаљава Феликс Каниц, који каже да је нацрт грађанског законика био спој решења из разних европских кодификација, од којих је највише преузето из ФГЗ.¹⁴

и сачинио га је Ксавијер Михал Богуш, филозоф и теолог. Вид. Eva Woźniak, Rafal Zarebski, „The Napoleonic Code and Polish Legal Terminology in the 19th Century”, *Rasprave – časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 1/2021, 231.

¹¹ J. M. Chopin, A. Ubcini, 397; Љубомир Дурковић Јакшић, *Јуџословенско-пољска са-радања 1772–1840*, Нови Сад 1971, 146; В. С. Карацић, 205; Гордана М. Дракић, Урош Н. Станковић, „Нови подаци о првим покушајима кодификације грађанског права у Кнежевини Србији (1827–1837)”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2020, 146–147.

¹² Ендрју Арчибалд Пејтон, *Србија најмлађи члан европске породице или боравак у Београду и путовања по планинама и шумама унушрашњости 1843. и 1844. године*, Нови Сад 1996, 225.

¹³ У чланку о раду јануарске скупштине из 1830. стоји да је кнез Милош обавестио посланике да ће се српска грађанска кодификација заснивати на ФГЗ прилагођеном особеностима обичаја у Србији. Вид. *Oesterreichischer Beobachter* No 101–102, 12. IV 1830, 431.

¹⁴ Jerome Adolphe Blanqui, *Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841*, 96; F. Kanitz, 634–635; „Белешке о Србији које је оставио гроф Адолфо од Карамана у октобру 1829. године” (приредио Милан Ђ. Милићевић), *Сјоменик Српске краљевске академије* 17/1892, 28.

У путописима се може наићи и на податке о прегледу нацрта прве кодификаторске комисије. Пирх је изнео тврдњу да је требало о пројекту најпре требало да дају свој суд кнез и Велики суд, а на коначно одобрење би био поднет скупштини. Извори не пружају материјал за потврду Пирховог казивања. С друге стране, код Шопена се може наићи на запис да је скупштина одржана у јесен 1830. одобрила нацрт српске грађанске кодификације. Казивање француског путописца се несумњиво може довести у везу са Вуковим писмом Лукијану Мушицком од 2. јануара 1832, у којем се каже да је скупштина одобрила законе, али да само кнез Милош зна када ће бити штампани.¹⁵

Рад на кодификацији српског права током 30-их година у путописима је заступљен много слабије. Мајкл Квин, ирски новинар и путописац, и Паул Посарт, немачки учитељ и библиотекар, у својим путописима верно преносе део говора кнеза Милоша на Сретењској скупштини (1835) у којем обавештава депутате да је наложио да се нацрти грађанског и кривичног законика, на којима се ради „четири године” подвргну још једној ревизији у преводу на енглески, тј. немачки.¹⁶

О доласку Јована Хаѝића и Василија Лазаревића у Кнежевину ради писања законика говоре два путописца. Први је Шопен, који с тим у вези пружа неколико нетачних података: да су новосадски сенатор и земунски градоначелник позвани у Србију 1837, да им је препоручено да приликом прегледања из нацрта избаци све што не би одговарало обичајима Србије и да су двојица законописаца отпуштени, а да свој посао нису обавили, за шта је по мишљењу путописца била крива или Милошева неискреност у погледу остварења кодификаторског подухвата или недораслост двојице законописаца повереном задатку. Од Бланкија, штуријег, али у овом случају поузданијег, читаоци могу сазнати како је кнез Милош наложио да нацрте законика прегледају страни правници.¹⁷

Посарт доноси занимљив податак да се „сада” (година објављивања његовог путописа је 1837) у Србији преводе аустријски законици. Познато је да је мисија Хаѝића и Лазаревића у Србији била да издејствују одбацивање ФГЗ као модела за будући српски грађански законик, али у ово време се, колико је познато, још није говорило о аустријским кодексима као мустри за српске. Међутим, овде треба скренути пажњу на један донедавно непознат новински извештај из 1837, у којем стоји да су двојица законописаца позвани у Србију да кнезу Милошу послуже за превођење „немачких” закона. Није

¹⁵ J. M. Chopin, 397; Д. О. пл. Пирх, 175; В. С. Караѝић, 568.

¹⁶ Michael J. Quin, *A Steam Voyage Down the Danube I*, Paris 1836, 134; Paul Anton Fedor Konstantin Possart, *Das Fürstenthum Serbien, seine Bewohner, deren Sitten und Gebräuche*, Darmstadt 1837, 179.

¹⁷ J. A. Blanqui, 97; J. M. Chopin, A. Ubicini, 419.

немогуће да Посарт свој податак није добио из прве руке, у Кнежевини, већ да је подлегао вестима које су кружиле у иностранству.¹⁸

3. ПУТОПИСЦИ О САДРЖИНИ СРПСКИХ ЗАКОНИКА

Страни путописци који су обилазили наше крајеве у време када су српски законици ступили на снагу оставили су записе о садржини тих кодекса. Неки од путописаца ограничавали су се на податке о страном узору одређене српске кодификације, док су други били детаљнији и представљали својим читаоцима поједине одредбе законика Кнежевине.

Ернст Антон Кицман, баварски лекар и путописац, вели да се српске кодификације заснивају на француским узорима, захваљујући Димитрију Давидовићу, и да се косе са „изворним стањем” српског народа. Да се српска грађанска кодификација заснива на ФГЗ записали су је и англикански свештеник Вилијем Дентон и Ендрју Арчибалд Пејтон, што је код овог последњег утолико више за чуђење што је обавештења о приликама у Србији добијао од аутора СГЗ Јована Хаџића. То није једини Пејтонов погрешан податак у вези са узорима српских законика. Наиме, путописац, који је Србију пропутовао 1844, када у њој кривични законик још не постоји, забележио је да се српски кривични законик заснива на аустријском! У своја два путописа – *Свејћуоник Исџока (Der Leuchthurm des Ostens)* и *Турци у Европи (Die Türken in Europa)* немачки новинар Густав Раш наводи да су српски законици састављени по узору на аустријске, пруске и француске. Његов податак је најпозданији од свих путописаца који говоре о српским кодификацијама; познато је да се СГЗ заснивао претежно на аустријској грађанској кодификацији, Кривични законик на пруском изворнику, а Трговачки добрим делом преузима решења француског.¹⁹

Судећи по броју редова које су посветили појединим кодификацијама, највећу пажњу путописаца привукли су СГЗ и Казнителни законик.

О појединим одредабама СГЗ писали су Дентон и Каниц. Дентон је упознао читаоце са одступањима српске кодификације од погрешно наведеног изворника. Путописац је забележио да у Србији наслеђују само синови и да од побочних сродника оставиоца наслеђују само мушкарци, осим ако не

¹⁸ P. A. F. K. Possart, 101; *Frankfurter Ober-Postamts-Zeitung*, No 32, 31. I 1837.

¹⁹ Ernst Anton Quitzmann, *Reisebriefe aus dem Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland*, Stuttgart 1850, 125; Стојан Вељковић, *Објашњење Трговачког законика за Књажевсџиво Србију*, Београд 1866, 1; Драган Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш 1991, 97 и даље; Е. А. Пејтон, 225; Gustav Rasch, *Der Leuchthurm des Ostens. Serbien und die Serben*, Prag, s. a., 439; Исти, *Die Türken in Europa I*, Prag 1873, 101.

постоји само сродство по женској линији, али да свакако чак и удаљеније сродство по мушкој линији искључује ближе сроднике по женској. Дентоново казивање не одсликава сасвим поуздано чињеничну стварност, у шта се можемо уверити консултовањем одредаба СГЗ о законском наслеђивању.²⁰

Каниц се СГЗ дотиче на више места у свом путопису. Први пут то чини када говори о установи породичне задруге. Путописац у немачком преводу даје чланове 519, који регулише обавезу задружног старешине да буде стараатељ малолетне деце без оца у задрузи, и 528, који се односи на разна питања задружног наследног права. СГЗ је, према Каницовој тачној тврдњи, од тренутка доношења претрпео више измена. Каницу није била непозната ни иницијатива коју су на Петровској скупштини (1848) поднели депутати Рудничког округа – да се за Србију изради нови грађански законик који би одговарао духу народа.²¹

Казнителни законик је тема у Дентоновом, Каницовом и једном од Рашових путописа (*Свејцоники Исџока*). Од 1857 је влада, тврди Каниц, сваке године подносила Савету нацрт кривичног законика на преглед, али су њени напори да се кривично право кодификује остали без резултата. Путописац је располагао добрим подацима, јер је нацрт кривичног законика 1857. и 1858. подношен Савету, који се и 1859. бавио прегледањем пројеката кривичног кодекса. Код Дентона се може прочитати да је у Србији усвојен „Code pénal”, из чега се посредно може закључити да путописац поручује како је Казнителни законик сачињен по француском моделу. Каниц и Раш доносе врло сличне текстове о садржини Казнителног законика, у којима су приказани врсте кривичних санкција, начини њиховог извршења и законски минимуми и максимуми, с тим што је први путописац нешто детаљнији и говори и о начину евентуалне замене једне санкције другом (затвора робијом и новчане и телесне казне затвором). Рашу се Казнителни законик учинио као врло строг, јер се према њему, како каже путописац, и „насилничка крађа” кажњавала смрћу. Писац је вероватно алудирао на члан 240 КЗ, у којем је било предвиђено да ће се разбојнику који приликом разбојништва изврши умишљајно убиство изрећи смртна казна.²²

Остале кодификације у путописима су заступљене много слабије. Каниц набраја три законика о грађанском поступку (1853, 1860. и 1865), уз напомену да је први допуњен 1855. Ради се о изменама *Законика о њосџуику судском*

²⁰ *Законикъ грађанскій за Княжесѣтво србско*, Београд 1844, 71–73 (чл. 397–408); W. Denton, 246.

²¹ *Законикъ грађанскій*, 93 (чл. 519), 94 (чл. 528); F. Kanitz, 79–80, 236; Živomir Stanković, *Petrovska narodna skupština 1848. godine*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Beogradu 1984, 500.

²² *Казниѣльный законикъ за Княжесѣтво србско*, Београд 1864, 102 (чл. 240); W. Denton, 246; F. Kanitz, 639–640; G. Rasch (s.a.), 46, 439–441; Д. Николић, 70–94.

у *їарницама їраїанским* (1853) од 28. децембра 1855, којим је шеснаеста глава те кодификације у целости замењена новом, у вези са претварањем Врховног суда у Врховни и касациони.²³

Нацрти „трговачког и меничног закона”, како Каниц назива Трговачки законик, такође су, према речима овог путописца, Савету долазили на разматрање од 1857, али су доживели исту судбину као и пројекти кривичног кодекса. Од године коју Каниц помиње па до издавања Трговачког законика (1860) заиста није прошла ниједна година без одређених активности на изради ове кодификације, али у њих није увек био укључен Савет, а путописац не спомиње нацрт трговачког законика састављен и предат Савету 1851. Каниц исправно наводи да је година издавања Трговачког законика (којег неиправно назива „Менични закон”) 1860, а Дентон, иако је кроз Србију путовао у пролеће 1862, када је овај кодекс већ увелико био на снази, читалачку публику погрешно обавештава да Кнежевина нема трговачку кодификацију.²⁴

Каниц исправно наводи 1865. као годину доношења *Законика о їосїїуїку судском у кривичним делима*, најмлађе кодификације Кнежевине. И њено путошество је од нацрта ка коначном тексту је, вели путописац, започело 1857, а није се раније завршило јер су између владе и Савета постојала размимоилажења око неких „споредних питања”. Из Каницовог даљег текста, у којем се говори да такво отезање са доношењем законика не би било могуће у време Милошеве владавине, произлази да су се неслагања владе и Савета испољила након смрти владаоца. Међутим, колико је за сада познато, једина несугласица у вези са кодификацијом кривичног поступка постојала је на релацији кнез Милош – Државни савет, и то у погледу динамике прегледа пројекта законика о кривичном поступку из 1860.²⁵

Кривични, трговачки и два процесна законика из 1865. су, према Каницу, настали великом заслугом министра правде Рајка Лешјанина и двојице заступника министра – „Петроњевића” (ресте: Петронијевића) и Романовића. Лешјаниново име ћемо пронаћи у историји израде кривичног законика и законика о грађанском и кривичном поступку из 1865, али није познато да је учествовао у састављању трговачког кодекса.²⁶

²³ *Сборникъ закона' и уредба' и уредбены' указа изданы' у Княжесїѣу Србиї* 8/1856, 113–124; F. Kanitz, 635.

²⁴ W. Denton, 246; F. Kanitz, 635; Гордана М. Дракић, Урош Н. Станковић, „Кодификација трговачког права у Кнежевини Србији (1849–1860)”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 4/2018, 1580–1590.

²⁵ F. Kanitz, 236, 635; Божидар В. Марковић, *О доказима у кривичном їосїїуїку*, Београд 1908, 103–105.

²⁶ F. Kanitz, 635; Б. В. Марковић, 103, 106; Д. Николић, 92; Маша Кулаузов, *Посїїуїак їред Айелационим и Касационим судом їо Законику о їїїаїанском судском їосїїуїку из 1865. їодине*, Нови Сад 2015, 9.

4. ЗАКЉУЧАК

Страни путници највише оставили су највише бележака о најранијим покушајима израде српских закона и садржини касније донетих кодекса. Читаоци њихових путописа могу сазнати како је одабран страни законик који ће послужити као модел за српску грађанску кодификацију, ко су били чланови прве кодификаторске комисије, како је текла израда првог пројекта грађанског законика за Кнежевину, како је, у општим цртама, изгледао тај пројекат и да су касније ради израде законика ангажована двојица стручних законописаца.

Што се СГЗ тиче, путописци су се највише занимали за одредбе које су његова *differentia specifica* у односу на остале грађанске кодификације – законско право (не)наслеђивања женске деце и задругу. У КЗ највише пажње су привукле кривичне санкције. Када су пак у питању остали законици, аутори путописа просто констатују њихово (не)постојање, евентуално уз кратак историјат његовог доношења.

Путописци су углавном били добро обавештени о кодификацији права у Србији, мада ни нетачни подаци у путописима нису нарочита реткост. Путописне белешке пружају врло мало нових сазнања о изради српских законика, али с обзиром на то да података о почецима кодификаторске делатности има мало, сваки нови је драгоцен. Осим тога, погрешна обавештења страних путника и њихови утисци о кодификаторским радовима и самим кодификацијама често су врло занимљиви, и стога и путописе можемо убројити у изворе од солидног значаја за ову тему.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

1. Извори

Архив Србије

Поклони и откупи

Архив Српске академије наука и уметности

Грађа Историјског института – заоставштина Алексе Ивића;

„Белешке о Србији које је оставио гроф Адолфо од Карамана у октобру 1829. године” (приредио Милан Ђ. Милићевић), *Споменик Српске краљевске академије* 17/1892, 24–29;

Blanqui Jerome Adolphe, *Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841*;

Вујић Јоаким, *Путошески путеви по Србији*, Будим 1828;

Denton William, *Servia and the Servians*, London 1862;

Законикъ грађанскій за Княжесѣво србско, Београд 1844;

- Казниѣлный законикъ за Княжесѣво србско*, Београд 1864;
Kanitz Felix, *Serbien. Historische-etnographische Reisetudien aus den Jahren 1859–1868*, Leipzig 1868;
Караѣић Вук Стеф., *Преѣуска IV (1829–1832)*, Београд 1988;
Quin Michael J., *A Steam Voyage Down the Danube I*, Paris 1836;
Quitmann Ernst Anton, *Reisebriefe aus dem Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaupfürstenthümern, der Europäischen Türkei und Griechenland*, Stuttgart 1850;
Oesterreichischer Beobachter;
Пејтон Ендрју Арчибалд, *Србија најмлађи члан европске ѣорогице или боравак у Београду и ѣуѣовања ѣо ѣланинама и шумама унуѣирашњосѣи 1843. и 1844. ѣодине*, Нови Сад 1996;
Пирх Ото Дубислав пл., *Пуѣовање ѣо Србији у ѣодини 1829*; Ђорђе Магарашевић, *Пуѣовање ѣо Србији у 1827. ѣодини*, Београд 1983;
Пирх Ото Дубислав пл., *Пуѣовање ѣо Србији у ѣодини 1829*; Магарашевић Ђорђе, *Пуѣовање ѣо Србији у 1827. ѣодини*, Београд 1983.
Possart Paul Anton Fedor Konstantin, *Das Fürstenthum Serbien, seine Bewohner, deren Sitten und Gebräuche*, Darmstadt 1837;
Rasch Gustav, *Der Leuchthurm des Ostens. Serbien und die Serben*, Prag, s. a;
Исти, *Die Türken in Europa I*, Prag 1873;
Сборникъ закона' и уредба' и уредбенны' указа изданы' у Княжесѣву Србији,
Frankfurter Ober-Postamts-Zeitung;
Chopin, Jean-Marie, Ubicini, Abdolomyne, *Provinces roumaines et danubiennes I*, Paris 1856.

2. Литература

- Бриѣански ѣуѣиници у нашим крајевима у XIX веку* (приредио Бранко Момчиловић), Нови Сад 1993;
Вельковић Стојан, *Објашњење Трѣовачкој законика за Књажесѣво Србију*, Београд 1866;
Woźniak Eva, Zarębski Rafal, „The Napoleonic Code and Polish Legal Terminology in the 19th Century”, *Rasprave – časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 1/2021, 227–245.
Дракић Гордана М., Станковић Урош Н., „Кодификација трговачког права у Кнежевини Србији (1849–1860)”, *Зборник радова Правној факултетеа у Новом Саду* 4/2018, 1577–1594;
Исти, „Нови подаци о првим покушајима кодификације грађанског права у Кнежевини Србији (1827–1837)”, *Зборник радова Правној факултетеа у Новом Саду* 1/2020, 141–157;
Дурковић Јакшић Љубомир, *Јуѣословенско-ѣољска сарадња 1772–1840*, Нови Сад 1971;
Ђорђевић Живота, „Енглескиње А. П. Ирби и Г. М. Мекензи у Србији 1862, 1863. и 1864. године”, *Истѣориски часѣпис* 29–30/1982–1983, 391–400;
Jagodić Miloš, „Library of the Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Serbia in 1846”, *Istraživanja* 26/2015, 106–132;

- Јовановић Алекса С., „Рад на ‘торжественим законима’”, *Архив за ѿравне и друшћивене науке* 4/1909, 257–262;
- Кићовић Мираш, *Јован Хаѿић (Милош Свеѿић)*, Нови Сад 1930;
- Konstantinović Zoran, *Deutsche Reisebeschreibungen über Serbien und Montenegro*, München 1860;
- Кулаузов Маша, *Посѿуѿак ѿред Аѿелационим и Касаѿионим судом ѿо Законику о ѿрѿађанском судском ѿосѿуѿику из 1865. ѿодине*, Нови Сад 2015;
- Levental Zdenko, *Britanski putnici i našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac 1989;
- Марковић Божидар, *О доказима у кривичном ѿосѿуѿику*, Београд 1908;
- Бранко Момчиловић, „Писма са Дунава Цона Пелгрејва Симпсона”, *Зборник Маѿице сръске за слависѿику* 41/1991, 121–131;
- Николић Драган, *Кривични законик Кнежевине Сръбије*, Ниш 1991;
- Никчевић Томица, *Посѿанак и ѿокушѿај ѿрераге Грађанскоѿ законика Кнежевине Сръбије*, Београд 1971;
- Stanković Živoimir, *Petrovska narodna skupština 1848. godine*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Beogradu 1984.
- Феликс Каниѿ о књажевачком крају (уреднице Владана Стојадиновић, Слађана Јеремић и Љильана Павловић), Књажевац 2016.

Gordana M. Drakić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
G.Drakić@pf.uns.ac.rs

Uroš N. Stanković
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs

Foreign Travel Writers on Serbian Codifications

Abstract: *The article sheds light on the data on Serbian codes of law revealed by the travelers who visited the Principality of Serbia. The travel writers provide the information on the earliest attempts to codify law in Serbia and the contents of latterly enacted codes. The authors shall present the accounts of the travel writers and give the answer to what extent they correspond to the truth.*

Keywords: *travel memoirs, the first codification committee, the second codification committee, Serbian Civil Code, Criminal Code for the Principality of Serbia, Commercial Code, Code on Court Procedure in Civil Lawsuits, Code on Court Procedure in Criminal Matters.*

Датум пријема рада: 19.02.2022.

Датум прихватања рада: 10.06.2022.